

OMA MAA

II

ESTI KIRJASTUSE ÜHISUS «POSTIME...

OMA MAA

II

KORRALDANUD

EDUARD WIRGO

TARTUS 1913

EESTI KIRJASTUSE-ÜHISUS „POSTIMEES“

Kaukasia Eesti asundused

Kaukasia 60-aastasele sõjale järgnes rahu, Eesti 700-aastasele orjapõlwele — priius. Rahu ja priius olewat päris hääd asjad siin maa pääl. Kuid wabadusearmastajad kaukaslased ei olnud nimetatud rahuga sugugi rahul. Ja Baltimaa jalutu priius oli eestlaste käes nagu wäljamaa raha; nad peitsiwad teda põue ja astusiwad teele, kuna nad isegi ei teadnud, kus ja kuidas neid rahasid ümber wahetada saab. — Kus mujal kui maa pääl, waba maa pääl. Aga waba maa on ainult sääl, kus parunid ei ole.

Niisugust maad otsides lahkusiwad eestlased kodumaalt.

Ja nad saiwad teada, et niisugust maad, mille peal teoorjust ei ole, on iseäranis rohkeste Kaukasias.

Ja sel ajal, kui Eestis wäljarändamine algas, lõppes Kaukasia sõda. Küll ei olnud Kaukasia sõda ega rahu Eesti wäljarändajatele tähtis, aga seda enam nende tagajärjed. Näis nagu oleksiwad wäikerahwaste saatused üksteisega kokku rääkinud, et kõigile, kes rusujate küüsisist põgenewad, tarwilik pääsetee lahti oleks.

Pika sõja järele tuli Kaukasiale rahu, rahu Wene walitsuse all. Aga just selle rahu tulekul saiwad mõned mäerahwad weel õieti rahutuks. Kaukasia ei olnud

nendele enam Kaukasias, sest ta ei olnud enam waba. Ja paljud kaukaslased wõtsiwad nõuks oma kodupaika maha jätta.

Kaukasias algas wäljarändamine — liikumine, mis Kaukasiale uus oli. Iseäranis suurt hoogu wõttis see liikumine tsherkesside, lesginide ja imeretinide seas.

See oli wast wäljarändamine! Maal, mis piima ja tmet jookseb, ei olnud wabade mäe-elanikkude silmis enam mingit wäärtust. Nad lahkusiwad temast suure rutuga, nagu oleks ta surmaw kõrbe olnud. — Olgu näituseks Msimta jõe org, mis Musta mere kaldast Kardewadshi järweni õitsewate mägede wahel lookleb. Selles orus kaswawad õuna-, pirni- ja mitmesugused marjapuud ja paiguti ploomid, persikud ja wiinamarjadgi. Pääle selle on siin palju terwisewee allikaid. Aga tsherkessid, kes siin kaua aega külluses elanud, rändasiwad wälja. Nad läksiwad Persiasse, Türgimaale ja mujale — wabadust otsima.

Mõni aeg pärast seda hakkasiwad eestlased mägedesse asuma, ja paljud nendest pärisiwad tsherkessidest mahajäetud wiljapuu-aiad ja põllud; ja siin oli palju kergem asuda, kui kusagil põlise metsaga kaetud mägestikus.

Praegu asub Msimta ümbruses ligi 300 perekonda eestlasi — kõik wäljarännanud kaukaslaste elukohtadel. Ja niisugusel saatuse juhtimisel leidsiwad eestlased mägestikus mitmes paigas häid asukohti. Ei oleks mäeelanikud wälja rännanud, siis oleks eestlased Lõuna-Kaukasias ainult paha kliimaga maakohte walida wõinud.

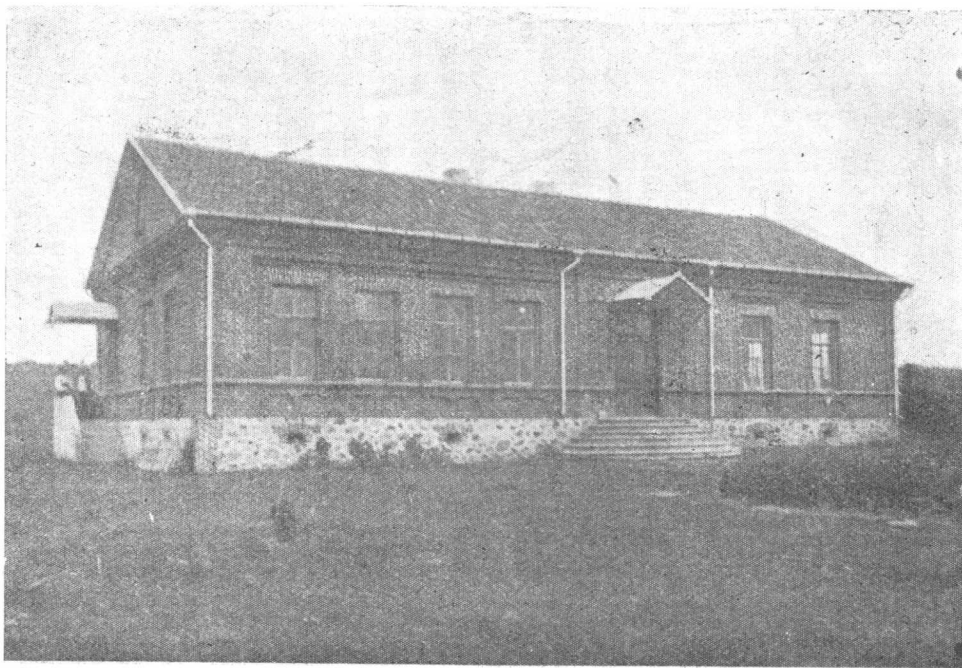
Niisugune oli Baltimaa „priiuse“ ja Kaukasia „rahu“ kui ajalooliste sündmuste kokkupuutumine. Mis juurila kokku ei jooksnud, langes ladwila ikkagi ühte.

Eestlaste Kaukasiasse rändamine algas 70-aastatel. Esimesed salgad jäiwad enamasti kõik Põhja-Kaukasia steppidesse peatama. Ainult mõned üksikud prekonnad läksiwad mägestikku, kus nad esiteks jahist ja karjast elasiwad ja pärastpoole wähe-aawal põldu harima hakkasiwad.

80 aastatel hakkasiwad eestlased steppidest, kus neid põud ja teised niisugused stepiohud ära kohutanud oliwad, hulgakaupa mägedesse rändama. Nendele tuli weel Krimmi steppidest lisa. Ja pääle selle hakati ka kodumaalt Suhumi ja mujale Taga-Kaukasiasse rändama, ning mõne aasta jooksul oli mägestikus terwe rida Eesti asundusi tekkinud.

Praegu on Stawropoli steppidest Türgi piirini 22 Eesti asundust, milledest wähemad 10, suuremad 140 perekonda suured on. Kubermangude ja oblastide järele on neid: Stawropolis 3, Kubanimaal 5, Mustamere kubermangus 7, Kutaisis 5 ja Karsis 2. — Asundusi, kus wähem kui 10 perekonda koos elab, on Kaukasia õhturannas mitmel pool leida, iseäranis rohkeste Mustamere ja Kutaisi kubermangus: siin on igas linnas ja alewis salgake eestlasi, ja ka mõnes mäekülas leidub neid. Pääle selle asub eestlasi Tereki kaldal, kus nad muulastega segamini elawad. — Nii elab neid Kaanuki Saksa asunduses paarkümmend perekonda.

Eesti asunduste rida, mis Tereki kaldalt algab ja Stawropolis käänapu teeb, läheb Elbruse lähedalt üle

„Estonia“ koolimaja-kirik

Reimann'i päewapilt

Kaukasia keskharja ning lookleb Mustamere kaldaid mööda Karsi poole.

Kõige rohkem asundusi langeb Mustamere kubermangu pääle; siin on 7 asundust, kus ühtekokku üle 2000 hinge elab: Noworossiiskis (Mustamere kub. linnas) 300, Punaseladedal 280, Salmes 600, Jermolowkas 40, Wardanis 35, Aibkaks (Nahipi) 30 ja Adleris 20. Pääle selle elab eestlasi selle kubermangu rannakülades ja alewites üksikute perekondade kaupa igal pool.

Asunduste arwu ja suuruse poolest järgneb Mustamere kubermangule Kutais (ligi 2000 hinge). Sellele järgnewad Stawropol ja Kubanima; — Tereki ja Karsi oblastis on neid vähem.

Üleüldse asub Kaukasia umbes 6000 eestlast. Kuid seda arwu ei saa kindlaks teha. Ei ole weel pisikeste asundustegi arwu teada, mis siis weel hingede arwust rääkida.

Niipalju olgu siin kohal asunduste suuruse kohta tähendatud, et nad harilikult suuremad on, kui need arwud näitawad, mis me wiimasel ajal ajalehtedes ja asunikkude adresskalendrites leiame. Kui sääl kirjutatakse: „N asundus, asutatud 1870. aastal, 30 perekonda,“ siis tähendab see järgmist: 1870. a. oli N asunduses 30 krunti, ehk 30 iseseiswat majapidamist asunduse kogukonna maa pääl. Ja siis elas sääl ka umbes 30 perekonda. — Aga järgmistel aastatel hakkasiwad need arwud muutuma: Asunikka tuli juurde; ühed jäiwad tööliste wõi käsitöolistena asundusesse elama, teised hakkasiwad kauplema wõi wõtsiwad midagi muud ette. Tihti tuli ka seda ette, et kogukonna maade piiril kroonu wõi eramaid oli, mida uued asunikud rentida wõi osta

wõisiwad. 1900. aastani oli juurderändajatest 15, ja asunikku teisest põlwest 10 perekonda juurde kaswanud. Aga kogukonna ametliste dokumentide järele on sääl ikka „30 perekonda asunikka.“ Sest isegi asunikku teist põlwe ei loeta asunikudeks, enne kui kogukonna maa perekondade wõi hingede arwu pääle uuesti ära jagatakse. Kuid niisugust jagamist tuleb Eesti asundustes wäga harwa ette.

Maksud on asundustes maade pääle pandud — kui palju kruntisid, niipalju maksjaid. Nõnda ei ole siin kellelgi tarwis hingede arwu teada, ja rahwalugemine jääb jumala hoolde. Koguduse hingekirjad on küll põliste asunikku kohta õiged, kuid need jätawad juurderändajaid endi lammaste hulgast wälja, ja seda järgmistel põhjustel: „Armulaud,“ mille pärast koguduse „raamatupidamise“ ees hoolt kantakse, on hirmus kallis — maksab paiguti paar rubla. Ja eestlased, kes kodumaal harjunud on seda andi 5 kopika eest kätte saama, katsumad siin suurtest kirikukuludest mööda pääseda: jääwad laual käimata. Ja niikaua kui nad tõrguwad, jääwad nende nimed elukirjast wälja.

Sellest siis tuleb, et suuremates asundustes hingede arwu misgisugustest kirjadest teada ei saa.

*

Wäljarändajatele, kes 40 aasta eest Kaukasias stepides peatama jäiwad, oli stepielu koguni tundmata. Mõned, kes Krimmist läbi tulles säälset stepielu möödaminnes näinud, aimasiwad selles juba midagi kardetawat — need ruttasiwad ka rohkem mägede lähedale, wõi

kui nad steppidesse jäiwadgi, siis asusiwad nad sääl jõe kallastele. Teised, kes otseteel kodumaalt siia tulnud, arwasiwad, et stepp põlluharimiseks otsekui loodud on, ja julgesiwad isegi weeta stepis asuma hakata.

„Kus maa on! Ei siin kiwi ega kandu, ei mätast ega põõsast... Pane hobune saha ette ja — lase!“

Nõnda mõteldes hakkasiwad asunikud suure tuhinaga endid põlluharimisele ette walmistama. Elumaja ehitada ei läbenud keegi. Kes eesmägestikus leeri üles löiwad, nendel oli metsa käepärast, kuid waewalt hakkas keegi palkidest maja ehitama. Küllalt oli, kui mingisugune kuhjapesa taoline osmik walmis sai. Teised, kelle asukohas ehitusematerjali (puid ega kiwa) ei olnud, ehitasiwad esimesed pääwarjud õlgedest ja mullast.

Pääasi oli aga — et seeme mulda saaks.

Ja enamasti jõudsiwad wäljarändajad suwel wõi sügisepoole pärale, s. o. parajaks ajaks, kus tarwis oli talinisu maha teha. Nõnda ei läbenud mõned sedagi ära oodata, kuni nendele maad kätte oleks mõõdetud; nad oliwad kodust hobused ja adrad¹⁾ kaasa toonud ning hakkasiwad pärale jõudes kohe kündma: Wõi mis siin siis karta — ega siin parunid ei ole!“

Kellel hobuseid kodust kaasa ei olnud toodud, ostsiwad neid Kalmüki (asunikud ütlewad: kalmuka) karjaste käest, wõi jälle Kubani kasakaküladest künnihärgi. Need loomad käisiwad adra ees hästi ja oliwad palju odawamad kui hobused; ja see oli waestele asunikudele

---

1) Pillistwerest Kõo mõisa ümbrusest läks salk wäljarändajaid 1871. aasta kewadel oma atrade, puuwankrite ja jõuetute hobustega teele, ning jõudis kolme kuuga eesmärgile.

suureks õnneks. Kes enesele künniloomad jõudis osta, see oli kõige suuremad raskused wõitnud. Äkete ja atrade pärast ei olnud suurt muret. Need stepid, kus eestlased kündma hakkasiwad, ei olnud „maailma loomisest saadik“ kunagi põlluriistu näinud, ja pidasiwad igasugust harki suureks sahaks. Muld oli kohew ja rammus, andis juba päliskaudsel harimisel hääd lõikust. Oli tarwis maad ainult kuidagi wiisi kriimustada, rohujuuri rikkuda, ja nurm oligi seemendamiseks walmis.

Kuid hädad ja wiletsused ei jätnud siiski asunikka kodust otsimata.

Oma hääst põllumaast hoolimata nägiwad asunikud warsti, et mitte maa ei anna wilja, waid taewas. Aga stepi taewas oli halastamata ja tujukas. Ühel suwel andis ta külwatud seemne enam kui kümnekordselt tagasi, teisel suwel kõrwetas põllud nii ära, et säält õlgi ega haganaidgi ei saanud. Ja et asunikude põllud alles wäikesed oliwad, et nendel wiljatagawara ei olnud, siis wõis üks ainus põuasawi terve asunduse poolsurnuks naljutada.

Niisugune naljasawi awaldab stepielanikkude pääle laastawat mõju. Isegi sääll on ta raske üle elada, kus wilja tagawaraks on. Eesti asunikud kui eilased teoorjad, oliwad ju kõiksugu wiletsuste ja piinadega harjunud; paljud nendest oliwad ka põua-aastaid kodumaal läbi elanud; kuid siiski wõis stepipõud neid surmani ära kohutada. Ta pani neid kahtlema ja kartma, wõttis nendelt julguse ja lootuse, ning häwitas tööhimu sootumaks ära. Nad sattusiwad mingisugusesse ebaloomulikku olekusse ja saatsiwad nagu pool-unes päiwi mööda. Päewal erutasiwad asunikka kangastused,

„Estonia“ laulukoor (juhataja köster-kooliõp. hr. Joowik)

Reimann'i päewapilt

mis wiljawäljasid, söögilaudu, soldatid ja moonawoorisid ja mõnikord ka kodumaa teoorje näitasiwad, öösetel piinasiwad kõiksugu wiirastused. Ja niisugune seisukord wiis mõne nõrganärwidega asuniku jampsimiseni. Et siisgi asundustes sel ajal waimuhaigust palju ette ei tulnud, tuli wist sellest, et nõrga terwisega inimesed nälja kätte ära suriwad enne kui neid nõdrameelsus tabada oleks wõinud.

Nõnda elasiwad asundused näljaaegadel hingitsedes edasi. Ühed walmistawad edasi rändama, teised tahawad paigale jääda. Kuid ette ei wõeta nii pea midagi, sest inimesed on waimliselt kui ka kehaliselt haiged. Mõned elawad mullaonnides — ei taha elumajagi ehitama hakata; teistel on majaehitamine pooleli — nende kahtlused on weel raskemad: kahju on elukohta, kus juba palju waewa nähtud ja tööd tehtud, maha jätta. Aga elumajade puudus mõjub asunikude terwise pääle raskesti, sest stepis on külmad talwed.

Niisama oli lugu ka kaewudega. Kuna asunikud warem-hiljem edasi rännata mõtlewad, ei wõta nad waewaks sügawaid kaewusid kaewata. Aga wesi, mis madalatest kaewudest ja loikudest wõetakse, on mingisugune kollakas soolane wedelik, mis terwist rikub. — Nii tekiwad haigused, mis asunikka waewama ja surmama hakkawad.

Kirjeldamata koledad on need piinad ja wiletsused, mis mõned stepiasundused läbi on elanud. — Üks niisugustest on Stawropoli Haginski asundus; see on stepielu wiletsuste karika põhjani tühjendanud ja selle juures siisgi elusse jäänud. 80. aastatel oli Ahinskis 35 perekonda. Nad elasiwad wiletsates ütikestes,

kannatasivad talwel külma, suwel palawust ja kustutasivad endi jänu soolase weega. Pääle selle piinasivad asundust suwised tolmutuisud. See stepituisk on umbes niisugune kui haganate tuulamine. Tuul, mis lagendikul huludes edasi kihutab, kisub maast prügi, kõrsi ja tuhaks muutunud mulda üles ja tuiskab seda kui kukkuwat pahmast edasi. Tolm tungib silmadesse ja paneb neid pakitsema, satub suhu ja ninasse ja teeb hingamise raskeks. Niisuguste tuiskude all kannatasivad haginsklased tihti. Kuid nad ei pannud seda paljuks. Hääd suwed, mis aegajalt hukkaminewate suwedega waheldasivad, meelitasivad asunikka paigale jääma. Aasta-aastalt laiendasivad nad põldusid ja mitmed hakkasivad juba elumajasid ehitama. Sääl aga pääsis asunduses kõhutõbi lahti ja hakkas lapsi maha niitma, warsti ka naised ja mehi. Arstiabi saada ei olnud. Ja päälegi pidiwad haiged sedasama wett jooma, mis neid haigeks oli teinud. Kui haigus enam kui aasta möllanud ja asunikka ära suretanud oli, siis hakati asundusest põgenema. 1885. a. rändasivad siit mõned perekonnad mägedesse, mõned, kellel raha oli, tuliwad kodumaale. Asundusest oli uus surnuaed ja kümme elawat hinge järele jäänud. Need wiimased wõtsivad nõuks siin weel ühte aastat üle elada. Ja sellega nad jäiwadgi surma ära wõitjateks. Järgmisel suwel tuli parajasti wihma. Põllud andsivad hääd saaki ja ühtlasi kadusiwad asundustest ka haigused. Ka järgmistel aastatel oliwad steppides wõrdlemisi hääd suwed ja Haginski kosus jõudsaste. Aegajalt tuli kodumaalt ja teistest asundustest siia rahwast juurde ja praegu on ta suur ja jõukas.

Niisuguseid jõukaid asundusi, mis omal ajal kiratseiwad, on Kaukasia steppides mitu. Nende elust ja olust palju iseäralist jutustada ei ole. Nende põllupidamine on nisukaswatamine, nagu steppides igalpool, kuhu põllumehed on asunud. Aeg - ajalt tehtakse siin ja säääl ka suwewiljaga katseid, kuid see ei kannata stepi põuda ja jääb sellepärast ainult katseasjaks.

Esimene asi, millest stepipõllumees harilikust põllumehest lahku läheb, on põlluwäetamine. Üks wäetab põldu adraga, teine sõnnikuga. Sõnnikut ja õlgi tarwitawad stepipõllupidajad ahjude ja pliitide kütmiseks, ja see komme walitseb ka stepieestlaste juures. Niisugust ülekohut aga põld kaua ei kannata, ka stepipõllupidamine mitte. Stepp, mille pinnal aast - aastalt külwatakse, ja lõigatakse jääb lahjaks. Ja mida lahjemaks ta jääb, seda rohkem kardab ta põuda, seda paremat harimist ta nõuab. Sellepärast peab ikka sügawamalt ja sügawamalt kündma, et rammusat mulda põhjast üles ajada. Nii tarwitseb nüüd stepimaa, mida enne harkadruga künti, hiiglasahka. Ja mitte ainult sügaw künd ei nõua suurt raudsahka; lahjenenud muld lapind kaotas esialgse kohewuse, jäi raskeks ja plingiks, nagu sawi.

Et niisugust maad sügawamalt künda, on tarwis 4—6 hobust ehk 6—10 härگا saha ette panna. Muidugi ei ole niisugune põlluharimine wäikese maatüki pääl wõimalik. See kümme-paarkümmend tiinu, mis kroonu asumiseks andis, ei ole stepi praegustes oludes enam kellegi põllukoht. Eestlased hakkasiwad juba ammu endi hingepõldudele maad juurde ostma wõi rentima. Praegu

on neil harilikult 30—100 tessatini suurused maatükid, kuna mõnel isegi mitusada tessatini käes on.

Nii on stepiasunikudest ajajooksul suurpõllumehed saanud. Tööd teevad siin suuremalt osalt palgalised; aga et tööpalgad Kaukasias kallid on, siis tarvitatakse võimalikult palju masinaid. Sulase palk mõjub teisest küljest ka saha suuruse pääle; ehk küll siin paiguti veel kohewat maad on, mida hariliku sahaga kündes põllumees nelja hobusega ära künda võiks, ei tarvitata niisuguseid sahu mitte: sulane tahab suurt palka; siis las' ta künnab ka kümne hobuse ja suure sahaga, mis päewas mitu tessatini pahupidi pöörab. Suur kari hobuseid wõi härgi, mis hülglasaha ette rakendatud, kõlbab omakorda jälle ainult suure wälja pääl ja nõuab pikki söögiwaheid: niisuguse „künnimasina“ käimapanek wõtab juba isegi tundide kaupa aega. Sellepärast tehtakse siin päewas ainult üks puhkeaeg, s. o. küntakse hommikust keskpäewani üks söögiwahe ja keskpäewast õhtuni — teine söögiwahe. Selle juurde olgu tähendatud, et Kaukasia päew meie põllutööpäewast paar tundi lühem on. Niisugusel põlluharimisel on kasulik ühte ja sedasama wilja külwata, et wäljad võimalikult suured wõiksid olla. Ja see on ka stepi kliimas tarwilik. Siin kaswab kõige paremine talinisu ja see on ka esimene ja wiimane põlluwili, mida praegused stepipõllumehed kaswatada ja harida oskawad.

Niisugused ja sarnased põhjused ning kõrwaltmõjud wiivad stepipõllupidamise harilikust põllupidamisest ikka enam ja enam lahku. Stepipõllumees on tööstaja, kes aastast aastasse ühte ja sedasama kaupa walmistab.

Alam-Linda koolimaja

Reimann'i päewapilt

Hakkaks turg temalt äkki nisu asemel mitmesugust wilja nõudma, siis jääks ta korraga pankrotti.

Põlluteadust nisuharijal ei ole. Mõned stepieestlased on viimasel ajal põlluteaduse järele tarwidust tundes „Põllutöölehe“ tellinud. Aga juba selle lehe üks nummer tegi neile selgeks, et see nende eestlaste põllutööleht on, kes teiselpool Moskwat asuwad. Ka Wene põllutöölehed ei ole tänini stepipõllumehele kuigi palju kirjutanud. Stepi jaoks ei ole weel põlluteadlasi olemas.

Muulastest-stepipõllumehed hakkawad, kui põld terawilja enam ei kannu, viimasel ajal suhkrunaerid ja muid niisuguseid taimi kaswatama. Aga eestlased ei ole tänini weel pääle terawilja palju midagi kaswatanud. Kui künni sügawus enam ei aita, siis jäetakse wäljad mõneks aastaks seisma; see on nende juures, kel maad palju, harilik abinõu. Teised, kel maad wähe, hakkawad rohkem karja pidama ja maad sõnnikuga wäetama.

Majanduseliselt on stepieestslased enamasti hääl järjel, kuna mõned üksikud päris rikaste liiki kuuluwad.

Kuni minewa aastasaja lõpuni ei olnud asundustes pääle leiwamure palju midagi kuulda. Aga seda kiiremalt on asundused viimasel aastakümnel waimliselt kaswanud. On ühisusi ja seltsisid asutatud ja koolisid hääle järjele tõstetud. Mis naesterahwastesse puutub, siis on nad tänini selle hariduse juurde jäänud, mis asunduse oma kool annab; aga poisslapsi wiiakse juba keskkoolidesse. Pääle selle on wiimastel aastatel Stawropoli ja Kubani asundustest mitmed nooredmehed ülikooli astunud.

Paremat kirjandust loetakse vähem, aga ajalehti rohkem kui kodumaal. Tantsiwate lõppudega pidusid, mida kodumaal „seltsieluks“ nimetatakse, on ka siin olemas. Lühidalt, stepi-asundused seisawad kodumaaga umbes ühe järje pääl. Siin on asunikudel oma ülemad ja alamad kihid; on kaasawaralisi tütreid ja kõrgema haridusega poegi; wiimastel aastatel hakatakse tütarlapsi keskkoolidesse saatma.

Pääjoontes läheb stepiasunduste seltskond kodumaa omaga ühte. Isegi kodumaa kõige uuemad asjad, nagu hariduseseltsid ja erakoolid, hakkawad stepiasundustes tekkima.

*

Stepiasundustest mäeasundustesse minnes sattume hoopis teise ilma. Mäeasundustes walitseb perekondlik majapidamine, milles palgatööle tähtsat osa ei anta. Enamasti kõik töö teeb põllupidaja oma perekonna jõul ära, sest põllukohad on wördlemisi wäiksed. Ja kui maapidajal lõikuse ajal wõi mõnel iseäralisel juhtumisel päiwilisi tarwis läheksgi, siis ei ole neid nii kergesti leida. Mägestik on ju algmisest saadik looduse püha paik, kus moonakad ega orjad ei siginè. Ja eestlasedgi ei ole senini seda loomulikku seadust palju rikkunud. Sulaseid peetakse ainult nendes perekondades, kus meesterahwastest perekonnaliikmed tööjõulised ei ole wõi teistel niisamasugustel põhjustel. Weel haruldasem on mäeasunduses teenija tüdruk; vähemalt koduse talituse jaoks ei peeta kunagi palgalist.

Niisugused mäeasunikud jagunewad maakoha ja kliima järel kahte pealiiki: ühedel on majapidamise tege-

wuseharudeks põlluharimine ja karjapidamine, teistel — puuwilja kasvatamine ¹⁾ ja põlluharimine.

Pääle selle langewad mäeasundused põllupidamises weel kahte liiki: asundustes, mis kõrgel lumemägede läheduses seisawad, on põhjamaa kliima, ja säääl kaswatatakse rukist, kartulid, nisu, ristikeina jne; maisi kasvatamine ja puuwili jääwad siin kõrwalisteks harudeks, ja siinseid põllukohti wõib kodumaa wäiketeludega wõrrelda. Niisugused asundused on Maruha, Punaselageda j. t. Aga nendes asundustes, mis orgudes ja mere kallastel seisawad, jääb mais tähtsamaks põlluwiljaks.

*

Mis mägedesse asumisesse puutub, siis ei olnud see palju kergem kui steppidesse asuminegi. Ka siin oli omasuguste wiletsuste ja hädaohtudega tegemist.

Wõtame siin Punaselageda, millel oma harilik mäeasunduse ajalugu on.

Esimesed asunikud tuliwad siia Stawropoli steppidest 1886. a., muist ratsa, muist jalgsi üle mägede. Wankriteed ei olnud siis Punaselageda ümbrusesgi olemas. Põlluriistu ega mingisugust kraami ühes tuua ei saadud — kõik tuli Musta mere rannast, 50 wersta tagant, jalgsi wõi ratsa tuua. Sellepärast ei saadud põlluharimisega esimesel suwel hakkama. Elati puuõõnsustes ja telkide all, kuni urtsikuid ehitati. Toiduks oli metsloomaliha ja puuwili. Sarapuudest ja pirnipuu-

---

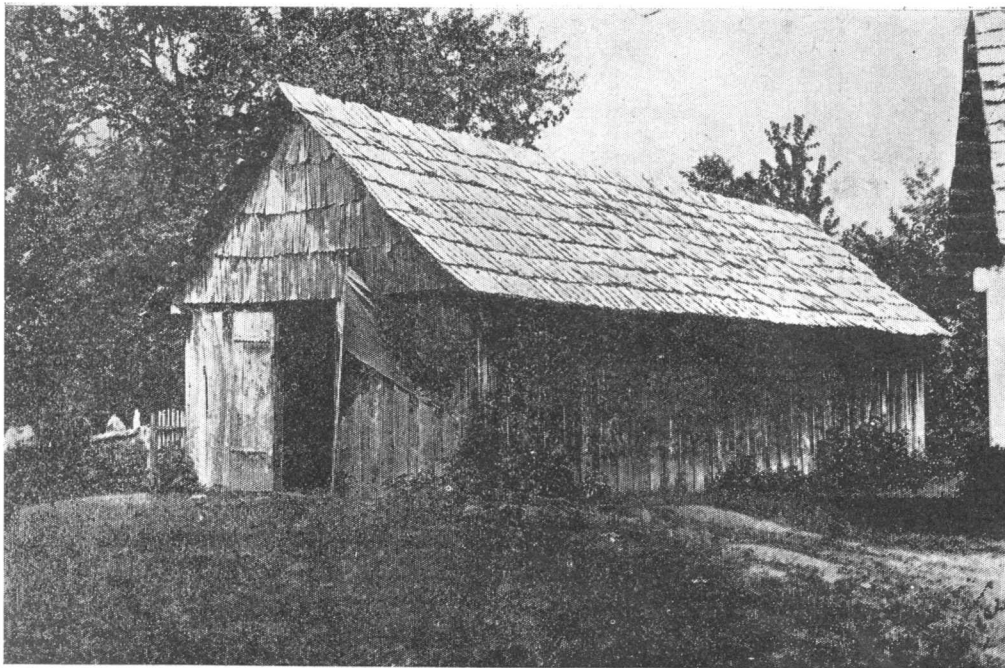
1) Senini wõtsiwad eestlased wiljapuudest ainult seda, mis säääl loodus kaswatas, ja toimetasiwad turule; wiimasel ajal hakkawad nad juba wiljapuid harima.

dest oli siin kõige paremaid seltsisid, sest Kaukasia sõja lõpuni elasiwad siin tsherkessid, kes osawad aednikud oliwad.

Mõne aasta pärast oli asunikkudel juba põldu; nad kaswatasiwad maisi, kartulid, rukkid ja riide tarwis linagi. Põld andis hääd saaki, iseäranis mais ja rukis. Asunikkudel oli kõike küllalt, ainult raha puudus; sest nendel ei olnud wõimalik maa saadusi turule wedada.

Nähes, kuidas puuwili walmib, maha kukub ja kasuta mädaneb, hakkas kord üks asunik sarnast katalt walmistama, kus puuwilja-piiritust wõiks walmistada. Apparat saigi walmis ja esimene katse õnnestas. Pirni-piiritus oli suule hää ja tegi südame rõõmsaks. Mõni kuu hiljem oli juba mitmel asunikul niisuguseid apparatisid. — „Wiina-tööstust“ ja joomist ei kiitnud küll kõik asunikud hääks, aga parata ei olnud midagi. Asundus oli kõigest ilmast lahutatud. Esiteks ei olnud ülejäänud maisi ja puuwiljaga muud teha, kui teda piirituseks muuta ja, teiseks, pääle joomise ei tuntud mingisugust ajawiidet. Ajalehti ega raamatuid keegi kätte saada ei wõinud.

1897. aastal ilmusiwad ametnikud ja paniwad asunikkude perekondlised wiinaköögid kinni. Neid ei kahjatsenud palju keegi, sest warsti pääle selle awati kiwitee, mis Mustamere rannast üle kaljude ja läbi tunnelite Punaselagedale käib, ja sellega algas asunduses uus elu. Aia- ja põllusaadusi wõidi nüüd rahaks teha ja see awateles põldusid laiendama ja puuwilja koguma, niipalju kui keegi jõudis. Iga perekond müüs aastas mitmesaja rubla eest puuwilja. Asundus tõusis mõne

Alam-Linda teatrimaja („Estonia“)

Reimann'i päwapilt

aastaga hääle järjele ja kaswas hingede arwu poolest jõudsalt.

Praegu elab asunduses umbes 50 perekonda ja pääle selle palju üksikuid inimesi. Kogukonna maad on ligi tuhat (968) tessatini, mis 36 perekonna käes tarwitada. Põldu on 5—6 t. perekonna pääle. Kõike muud maad katawad kastania- ja tammemetsad, kus ka palju pähkla, pirni- ja kirsipuid kaswab. Põllust on pool osa ristikkeina, pool kartuli, rukki, maisi ja muu wilja all. Põllud on suuremalt jaolt roodliaiaga piiratud. Sigu peetakse palju, ja need uitawad ilma karjaseta mägedes, kus nad endid suwel rohu, sügisel puuwiljaga toidawad. Ka lüpsilehmad käiwad ilma karjasteta küla ümbruses metsades. Teised kariloomad ja hobused aetakse suweks rohumaale, mis külast paartuhat jalga kõrgemal, s. o. okasmetsa ja lumewöö wahel seisab. Nendel rohumaadel kestab suwi 3—4 kuud, külas aga kaks korda rohkem, s. o. 7—8 kuud. Küla seisab Msimta kaldal ja on peaaegu ümberringi lumemägedega piiratud. Kliima on paras. Suwe soojus palju üle 25 kraadi ei tõuse; liiga wihma ja põuda juhtub harwa. Talwel on 5—10-kraadilised külmad, aga lund sajab palju, nii et mõnikord 2—3 kuuks kõik liikumine asunduses seisma jääb, mis ka asunduse ainuke halbtus on. Pääle persiku, wiinamarja ja sitroni on siin kõik Kaukasia looduse rikkus koos; õhu ja wee poolest jõuab see maakoht Kislowodskist ja Pjatigorskist ette; ja siinseid mineralweehallikaid peetakse Kaukacias kõige paremateks.

Maakoha häädusi tähele pannes, on ka eestlased, kes siin 25 aasta jooksul sisse on rännanud, kõik paigale jäänud. Asundusel on üheklassiline ministeriumi-kool

ja oma külawalitsus. Maksusid on kogukonnal (36 peret) üleüldse 876 rubla. Sellest läheb umbes $\frac{1}{3}$ kroonule, $\frac{2}{3}$ läheb külakirjutaja, wahimehe ja kooliõpetaja palgaks. Kooliõpetaja palk on 500 rubla (360 rubla tuleb kroonu poolt).

Ajalehti loetakse asunduses rohkesti. Raamatu-kogu on olemas.

Salme asundus on Punaselagedast paar aastat wanem. Tema ajalugu ja geografiline seisukoht läheb wiimase omaga mitmes tükis kokku. Kliima on siin aga halwem; külmatõbi, mis waremalt terwet asundust piinas, käib weel praegugi üksikuid asunikka tabamas.

Põllud on siin vähemad kui Punaselagedal. Põh-jamaa wiljad, nagu kartul ja rukis, siin ei kaswa. Aga puuwilja poolest on asundus palju rikkam kui Punaselageda; siin kaswawad wiinamarjad, arbusid, persikud, ploomid...

Salme on mäeasunduste seas kõige suurem. Tema piirkonda käiwad mitmed wäiksed mäekülad, nagu Sulewi, Haawaküla, Lepalageda, Tammelageda j. t.

Kutaisi asundustes on põlluharimisel wähe tähtsust, kuid ta on siin siiski alles jäänud. Ja nõnda on siin asuniku majapidamises kolm tegewuseharu: puuwilja kaswatamine, põllutöö ja marjawiina walmistamine.

Kaukasia mäerahwastega wõrreldes on Eesti mäeasundused hääl järjel. Peaaegu kõik asunikud elawad jõukalt. Nende majad on märksa nägusamad ja ruumikamad kui harilikud mäe-elanikkude elumajad, kuna paljud endile mitmetoalised elumajad kõõgi ja keldriga üles on ehitanud.

Waimuelus on mäeasunikud kaunis hästi edenenud. Suuremates asundustes on koolid, raamatukogud, laulja ja mängukoorid, ja ka näitekunstist peetakse lugu. Nii tuntakse isegi teatrimajade järele vajadust, nagu seda Salme seltsimaja ehitamine näitab. Mõni aasta tagasi tuli Salme asunduse noorsugu otsusele, et koolimaja ega asunikude elumajad kontsertide ja näitemängude andmiseks sündsad ei ole. Hakati siis pidude pidamisega ja muul viisil raha koguma ja ehitati n. n. seltsimaja.

*

Lõpuks mõnda Kaukasia Eesti asunikudest kui eestlastest.

Linnas ja väikestes mäeasundustes, kus eestlastel oma kooli ei ole, on niisuguseid nähtusi, mis rahwuselises mõttes eestlaste kasuks ei kõnele. Nii leidub linnadest haritud noorte inimeste hulgast niisuguseid, kes emakeeles lugeda ei mõista, sest et koolis seda ei õpetatud. Ema ja isa oleksiwad ehk õpetanud, kuid nad on isegi kirjaoskamata.

Maa-asundustes tuleb niisugust asja vähem ette. Ainult Tereki Saksa asundustes on mõned perekonnad kadakateks muutunud, nagu seda kodumaalgi ette tuleb.

See on ka kõik, mis maa-asundustes wõõrastest mõjudest oleks ütelda. Ei Wene ega Kaukasia mõju ei ole kusagil sääl märgata. Kaukasia on wäikerahwaste maa ja ka eestlased elawad siin, nagu wana Jumala selja taga.

Aga mis Kaukasia wäikerahwaid ja asunikka tulewikus ootab, selle üle ei maksa pead murda. Ei ole

olemas niisugust kulturat, mis ligemas tulewikus Kaukasia, üleüldse oma mõju alla wõtta ja mäerahwaid ja asunikka kokku wõiks sulatada. Kaukasia ei ole maa, kus üks kari ja üks karjane elada ja walitseda wõiks. Kaukasia on museum, mis kõiki kujusid, mis tema hoolde antud, rikkumata alles hoiab. See ei tähenda mitte, nagu peaks siin kõik muutmata seisma, nagu ei wõiks siin inimesed, pääle looduse, mingisuguste mõjude alla sattuda. Kulturaelu on siin wõimalik, seda näitab Grusia ajalugu, seda tõendawad wiimasel ajal asunikud. Aga et üks rahwus oma kulturaga üleüldiselt mõjuma wõiks hakata, see ei ole siin wõimalik. On maakohti, kus kultura looduse ümber muudab, loodusele piirid paneb. Kaukasia aga paneb loodus kulturalle piirid. Kuidas sajad rahwad teineteise kõrwal elades oma keele, kombed ja elamisewiisid alles hoida wõiwad, seda kõike seletab Kaukasia loodus.

Kaukasia wäikerahwad on nagu kaljusaared, mis wee alla ei waju; laened ei suuda neid purustada ega madalamaks teha. Sääl on näituseks Swanetia — kuristikudest ja kaljudest ümber piiratud — umbes meie Saaremaa suurune. Aastasajad ei ole tema piirisid koondada ega laiendada suutnud. Tema kuristikud kaitsewad teda Europa kultura eest paremine kui Wahe-meri Afrikat. Ta ei ela enam esialgulisel wiisil. Kuid kõik, mis sääl kulturalist on, seda on swanetlased ise loonud; teiste rahwaste kultura nendele ei kõlba.

Nii on lugu siin ka teiste mäerahwastega. Nad käiwad teineteisega läbi, õpiwad teineteise keelt; kuid selle juures ei sula nad mitte ühesugusteks kaukaslasteks kokku.

Ülem-Linda laulukoor

Reimann'i päwapilt

Keegi imeretinlane oli Grusini algkooli ja pääle selle Wene keskkooli läbi käinud. Kuid tast ei tulnud grusinlast ega wenelast. „Nii kaua, kui ma Kaukasias elan, tahan ma imeretinlane olla,“ ütles ta. Ja see ei ole ainukene niisugune juhtumine. — Pääle keele ja teaduste ei wõta kaukasialane koolist midagi. Ta on kui elaw olewus kunagi: wärw kaswab wälja, kukub maha; ja tätowerida laseb ta enda pääle ainult mis talle meeldib. Waewalt wõiks niisuguseid kaswatajaid leida, kes tõsise kaukaslase seest looduse wälja ajaks.

Nii kuidas Kaukasias peaaegu igasugust kliimat on, mida maakera pääl tuntakse, nii wõiwad sääl ka igasugused rahwad elada, ilma et nendel endi rahwuselisi iseäraldusi kaotada tarwitseks. Kaukasia ilma wäikerahwasteta ei olegi Kaukasia.

W. B.